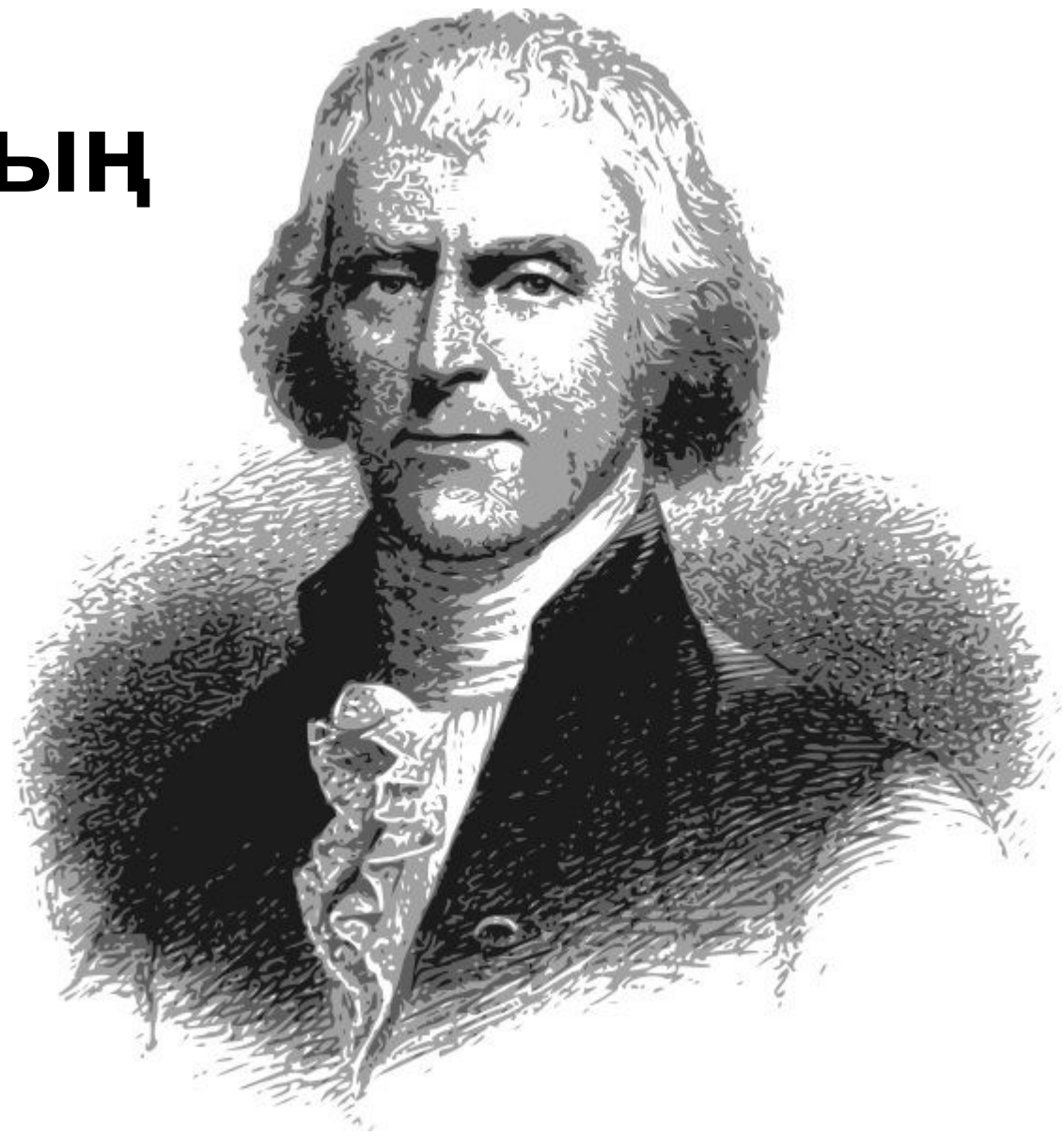

Томас Джефферсонның саяси ойлары

АҚШ тарихы XVIII ғасырдың соңғы ширегі мен XIX – ғасырлардың басында әлемге көрнекті саңлақтар тобын берді. Олар әр қилы көзқарасты ұстанып әр түрлі партиялардың құрамында болғанымен, барлығы да американың жас мемлекетінің негізін қалаушы әкелері ретінде тарихта қалды. Себебі, олар өз елінің тарихи тағдырына ғұмырларын арнап, оның қалыптасуына және нығаюына құдайдай сенді. Франклин, Вашингтон, Адамс, Гамильтон, Мэдисон, Джей, Пейн және тағы басқалардың арасында америка тәуелсіздігінің және демократиясының әкелерінің бірі, көрнекті саяси ойшыл Томас Джефферсонның (1743-1826) да есімі бар.

Демократ Томас Джефферсон өзі жазғанындай, **«Әркім өзі таңдаған сенім мен құрметке сол деңгейде қарауға ерікті»**. Томас отбасындағы үшінші бала, оның екі інісі, алты қарындасы болған. Ол бес жасынан ағылшын мектебінде, ал тоғыз жасынан бастап латын мектебіне барды. Одан кейін, 1760 жылдан бастап екі жыл бойы Вильямсбург қаласындағы Уильям және Мэри колледжерінде оқыды.

Джефферсон Виргиния штатындағы Уильям және Мэри колледжінде юриспруденцияны оқып бітірген соң, сол штаттың Жоғарғы сотының адвокаттар алқасында болды.

Оның адвокаттық қызметі айтарлықтай табысты болды, клиенттерінің саны тез өсті. Егер, адвокаттық қызметке тұрған 1767 жылы 68 істі жүргізсе, ал төрт жылдан соң 430 істі жүргізді. Джефферсонның 26 жасында Виргиния штатының заң шығарушы органына депутат болып сайлануы оның саясат жолындағы мансабының жарқын болашағына еңбек сіңіруіндегі атағы оның байсалдығы әрі **«үндемейтін депутаттығы»** ретінде танылды. Ол үшін, сөз сөйлегеннен гөрі, хат пен мақала жазу оңайға түсетін еді. Джефферсон 1776 жылы Континентальдық конгресс комиссиясының тапсыруымен 1776 жылдың 4-ші шілдесінде Филадельфиядағы конгресте қабылданған атақты **«Тәуелсіздік декларациясын» жазу бақытына ие болды.**

Джефферсон — азаматтардың теңдігін жақтаушы, адамдарды езуге, қоғам байлығын әділетсіз бөлуге қарсы болды. «Тәуелсіздік декларациясында» былай делінген, «Адамдардың барлығы бірдей жаратылған және Жаратушы белгілі бір ажырамас құқықтар берген, олардың ішінде — өмір сүруге, бостандыққа және бақытты болуға ұмтылу құқығының берілуі көрініп тұрған ақиқат деп санаймыз...»

Джефферсон — азаматтардың теңдігін жақтаушы, адамдарды езуге, қоғам байлығын әділетсіз бөлуге қарсы болды. **«Тәуелсіздік декларациясында»** былай делінген, **«Адамдардың барлығы бірдей жаратылған және Жаратушы белгілі бір ажырамас құқықтар берген, олардың ішінде — өмір сүруге, бостандыққа және бақытты болуға ұмтылу құқығының берілуі көрініп тұрған ақиқат деп санаймыз...»** . Томас үндістердің еуропалықтардан принципті түрде ешқандай айырмашылығы жоқ екендігі туралы жазды. Америка континентінде, бүгінгі күнінің заңдары мен құлдықтың өмір сүруінің тарихи ақталғандығынан бастау алатын дәстүрлеріне мойын сұнып отырғанымен, африкалықтарды құлдықта ұстаудың сақталып отырғандығын сынады. Соған қарамастан, ол, адамдардың әр түрлі өмір сүруі мен теңсіздігін, рухани байлық пен талантқа негізделген туа бітті **«ақсүйектіктің»** қағамда байлық пен туысқандық және шығу тегіне негізделген **«жасанды ақсүйектіктен»** айырмашылығы бар екендігін мойындады.

.Джефферсонның ойынша адам баласының прогрессивті дамуын, білімі мен мәдениетін қолдау және көтермелеу қоғам мен мемлекеттің мүддесі, себебі оқыған, ақылды, еркін адамдармен жұмыс істеу, басқару жеңіл әрі тиімді болмақ. **«Ақыл-ой мен шындық»** – адам баласы мен қоғамның табиғатына ең тиімді әлеуметтік басқару құралы. Егер де жеке адам, не партия немесе әлеуметтік топ ақылсыз істі аңғарса, оны адамзаттың негізгі құқығына әсер еткен тұтас бір ақыл-ой өлшемі деп қарауға болады, - деп есептеді ойшыл. Джефферсон — өзінің революциялық – демократиялық рухының түсінігі мен шынайы құқық теориясының дәйекті жақтаушысы еді. Шынайы құқыққа шағым жасау АҚШ-тың Англиядан рухани-құқықтық жағынан ақыл-ойының азат болуының негізгі **«Тәуелсіздік декларациясында»** қамтылды. Шынайы құқық, жағымды құқықпен салыстырғанда қандай жағынан болмасын аса бағалы деп түсіндірілді. Себебі ол жеке адаммен ғана байланысты құбылыс емес, халықтың адамзаттың егемендігімен және оның еркіндігімен байланысты делінді. Ешкім, ешқашан, қандай уақытша билікті пайдаланбасын, жоғары адамзаттық құндылықтарға қол сұғуға, адамның табиғатына және қоғамның негізіне менсінбеушілік пен қарауға құқығы жоқ. Бұл — әлем дамуының ақыл-ойымен, табиғат заңдарымен, Құдаймен байланысты адамзаттың аса жоғары мәселесі. Тарихта қанша дамығанмен әзірге адамның мүмкіндігін ғарыштың биік заңдарымен және күштерімен салыстыруға болмайды, табиғи құқық соның белгісі болып табылады.

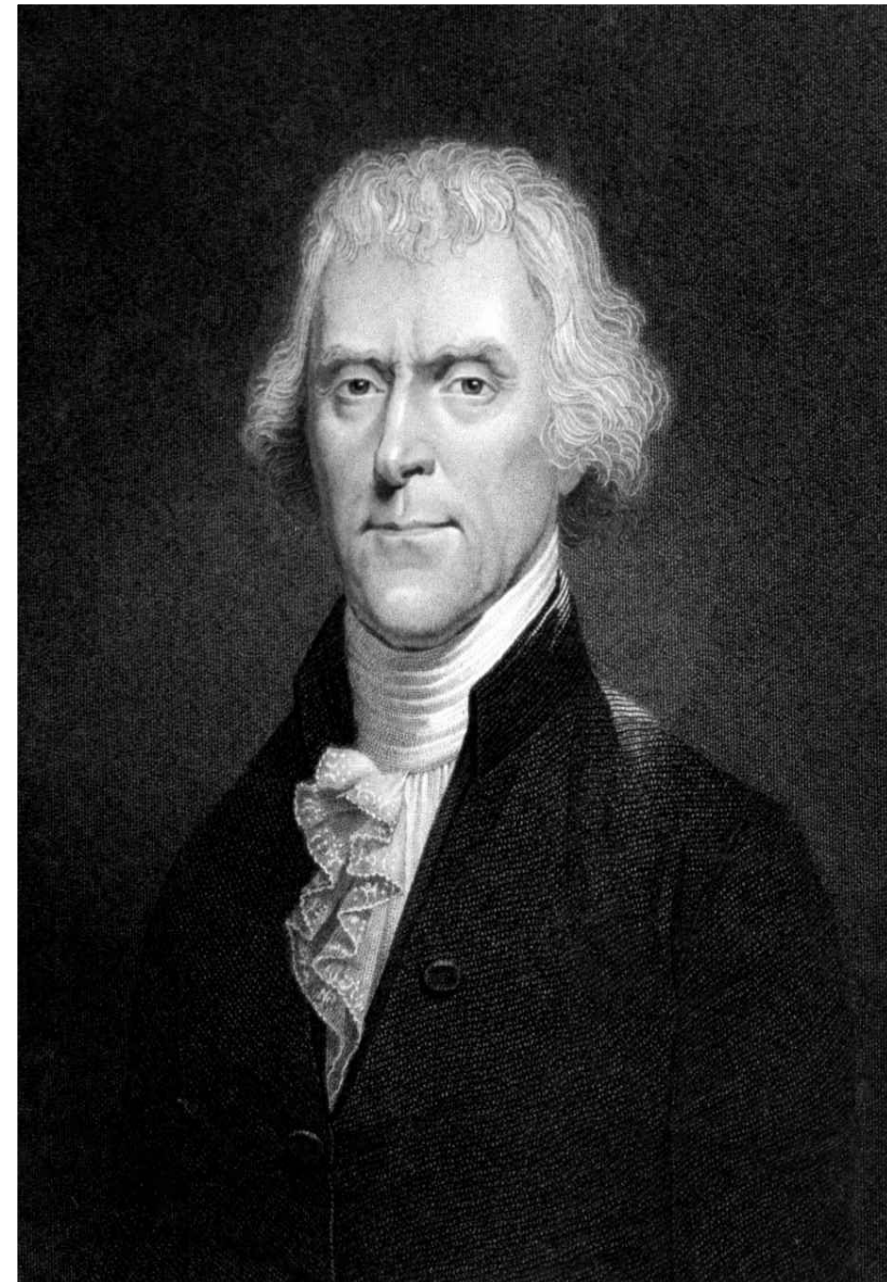

Джефферсон осы бір мәңгілік өзекті мәселе жайлы ойлана келіп, табиғи құқықтан адамның ғарышқа әлемнің ең жоғарғы заңына қатысы бар екендігін аңғарғанды. Табиғи құқық – табиғатпен бірлестіктегі құбылыс, адам табиғатының елеулі жағы. Бұл – табиғи дамудың терең әрі спонтанды әрекет етеді, бірақ қажет болған жағдайда революцияның бәрін қирататын құқықтың құралы ретінде өзін көрсетуге қабілетті. Бұрынғы батыл демократ Джефферсон саяси тәжірибесі қалыптасқан сайын, икемді саясатшыға айналып, қандай істе болмасын шыдамдылық танытып, қақ ортаны» сақтап отырады. АҚШ президенті қызметіне 1801 жылы кірісерде ол америкадағы негізгі партиялар бөлек-бөлек болмай, қайта біріге түсуі үшін **«Біздердің барлығымыз республикашылдармыз, біздердің бәріміз федералистерміз»** деп сөйледі. Бірақ ол әр қашанда табиғи құқықпен демократияның теориясын жақтаушы болып қалды. Ұлы Француз революциясы басталған жылы ол былай деді: **«Үкіметке сеніп тапсыруға болмайтын және үкімет біткен осы уақытқа дейін бұзуға тырысып бағатын құқықтар бар. Бұл – ойлау және өз ойының жариялығын ауызша немесе жазбаша беру құқығы; бұл – жеке адамның бостандығы мен қол сұғылмаушылық құқығы»**. Джефферсонның көп жылғы тәжірибеден алынған прагматизмі оны демократиялық көзқарастан тайдырған жоқ.

Томас Джефферсон – адамдардың еркін де саналы таңдауын ұйғаратын азаматтардың құқығы мен бостандығына кепілдік беретін конституциялық құрылыстың жақтаушысы. Қоршаған әлемнің адам бостандығы мен келісімі, оның табиғатының атрибутты белгісі ретінде, прогресс жолында алға жылжи отырып, Джефферсонның айтуы бойынша, икемділік пен ақылдылықты, заңнаманы үнемі жетілдіріп отыруды, соның ішінде оның нағыз формальды конструкциясын, негізін қалаушы актілерді талап етеді.

«Қайсыбір адамдар бар, — деп жазды ол. — Конституцияға киелі зат ретінде қастерлеп, оны қасиетті өсиеттің кемесі ретінде сынап, осы үлкен кемеге жанасудың өзін қадыр тұтады. Олар адамдарға өткен өмірінің даналығын таңып, олардың қолымен істелген дүние қандай да бір түзетуге немесе толықтыруға жатпайды деп есептейді... Мен, әлбетте, заңдар мен конституцияларға тәжірибеде өзін ақтай қоймаған өзгеріс еңгізулерді жақтаймын. Мен оның азғантай ғана жетіспеушілігіне ең жақсысы шыдау керек деп ойлаймын... Бірақ мен заңдар мен адамгершілік институты бір-бірімен қатар, адамзаттың ақыл-ойының дамуымен бірге жүруі қажет деп білемін». Нағыз республикашыл Джефферсонның монархияға теріс қатынасына ең алдымен ағылшын монархиясының талқыға түсуі және 1780 жылдары Франциядағы және басқа елдердегі, әсіресе оның өмірінің европалық кезеңдеріндегі, монархияны бақылаудың жеке тәжірибесі ықпал етті. Монархты тәрбиелеу жағдайы, оның пікірінше, әлсіз де ынжық, тояттағы әрі өзімшіл тіршілік иесінің пайда болуына жағдай туғызады. XVIII ғасырдағы Еуропаның көптеген мұрагер монархтарына сайлау науқанына қатысу мүмкіндігі туса, онда олар Американың ең кішкентай қаласының өкілді органдарының бәсекесіне шыдай алмас еді, — деп жазды Джефферсон. Еуропалық монархия оған тарихтың кешегі күні болып көрінді

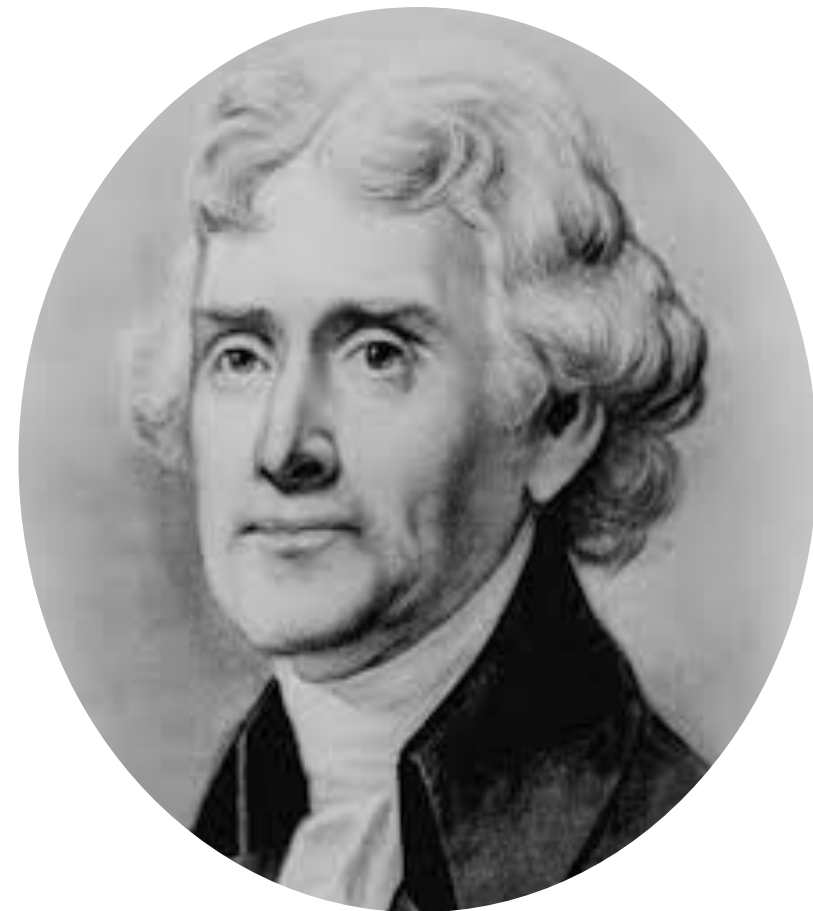
Джефферсон АҚШ конституциясының қайсы бір жақтарын, атап айтқанда Призиденттің уәкілдік мерзімі шегінің анықталмағандығын, адам құқығы жайлы тараудың болмауын сынға алды. **Құқықтар туралы Биллдің қабылдануын** қолдады. Алғашында ол конституцияның алғашқы редакциясына қарсы өре түрегелген штаттарды ақтауға ниет қылса, Дж. Мэдисон мен **«Федералист»** мақалаларының ықпалымен, сондай-ақ конституцияны халық қолдауының нәтижесінде, байыпты саяси баға бере білді. Ойшыл мемлекет пен құқықты адам баласының ақыл-ой, еркіндік және адамгершілік табиғатымен байланысты құбылыс ретінде қарастырды. Сонымен қоса адам ол үшін өзінің дамушы ақыл-ойы мен еркін ерік жүйесі арқылы жануарлар әлемінен бірте-бірте алыстай беретін, табиғат берген құқықтары мен туа біткен әділеттілік сезімдері бар әлеуметтік тіршілік иесі.

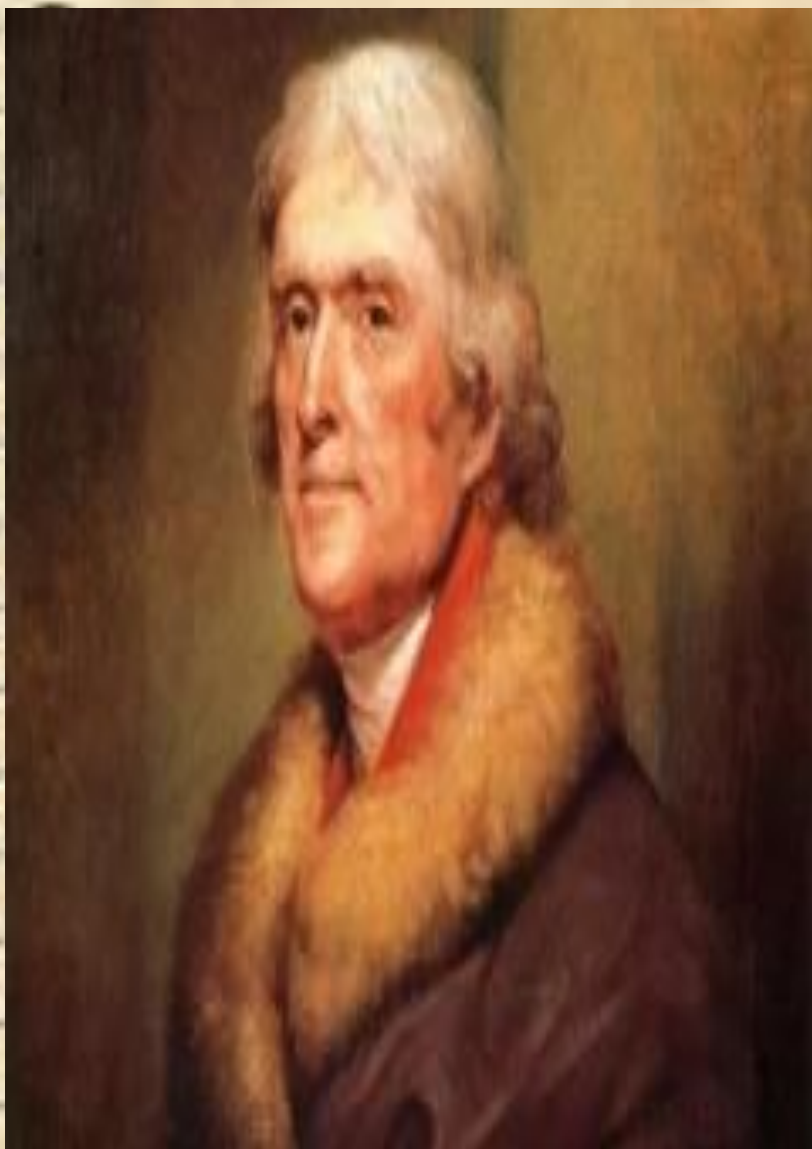

□ .Джефферсон екі рет 1801 және 1805 жылдары АҚШ Президенті лауазымына келгенде инаугурациялық сөзін сөйледі. Жаңа Президенттің сөзі демократиялық саяси-құқықтық көзқарасты білдірді және оның үкіметінің сайлау алдындағы уәделерін жүзеге асыру жөніндегі іс-әрекеттер бағдарламасы болды. Екінші инаугурациялық кезіндегі сөзі теңдік, бостандық, өзін-өзі басқаруды дамыту және мемлекеттік шығындарды қысқарту, сол арқылы халықтан алынатын салықты азайту идеясын жүзеге асыру туралы есебі ретінде тартымды болды.

Джефферсон Наполеонның Франция халқын азат ету жолындағы әрекеттердің бірін тұңшықтырғандығын, Европа халқына соғыс арқылы көптеген қайғы-қасірет әкелгендігін мойындап отырып, оған сын көзімен қарады. Робеспьердің және басқа якобиншілердің **«қатігездігі мен жауыздығы»** дүниежүзілік қоғамдық пікірде революцияның беделін түсірді деп санап, және Америка француз революционерлерінің қайғылы қателерін қайталамайды деп үміттеніп отырып, ол Ұлы француз революциясы кезеңіндегі якобиндік террорға да теріс көзқараста болды. Сөйтсе де Джефферсон үшін революция, халық көтерілістері – қоғамдық өмірдің жаңа нысандарына табиғи жолмен түбірлі ауысу, қоғамды **«биліктің сұрқиялық шектен тыс пайдалануынан»** тазарту. Ол **«Тәуелсіздік декларациясында»** былай деп жазды, егер мемлекеттік құрылыс адамның табиғи құқына сәйкес келмесе, оны бұзса, басқарушылардың келісіміне еңгізілмеген болса, онда **«халық оны өзгертуге немесе жоюға және жаңа құрылысты орнатуға құқылы. Ол негізінен халықтың қауіпсіздігі мен берекесін ең жақсы түрде қамтамасыз етіп, ұйымдастыра алатын принципке құрылады».**

Джефферсон Монроға жазған хатында Джефферсон былай
деп жазды: «...Біздің бірінші негізгі принциміз, ешқашанда,
Европалық жанжалдарға араласпауымыз керек. Біздің екінші
принципіміз мынаған саяды, Европаны біздің Атлант мұхиты
жағындағы қандайда іс болмасын араласуға жібермеу қажет.
1823 жылғы желтоқсанда Джеймс Монроның Конгреске
жазбаша түрде жіберген жолдауында сыртқы саясаттың
стратегиясы айтылды. Монро доктринасы деп аталған бұл
принциптердің мәлімдеулерінде Америкқа мен Европа елінің
арінің ісіне бірі араласпауы, сондай-ақ АҚШ-тың Америкаға
тәуелділігін айқындайтын басқа да идеялар ресми түрде
түсініктемделді.» Біздің еңбегіміз текке кеткен жоқ, — деп жазды Т.
Джефферсон Дж. Адамсқа 1821 жылы. Қоғамдық пен еркіндік
жолының алға қарай батыл қадам басқанына қарап мен үмітсіз
емеймін... 1776 жылғы 4-шілдеде жағылған алуан
планетаның үлкен бөлігін қамтып отырғандығы сонша, оны
тал әкімшіліктің әлсіз демі сөндіре алмайды». Тағдырдың
қайырығы болар, Джефферсон «Тәуелсіздік
Декларациясының» 50 жылдық мерекесі күніне дейін өмір
сүрді.

A large, unrolled scroll of parchment is the central element, with a quill pen resting on its right side. The scroll is light beige with a subtle texture and is partially unrolled, showing its length. The quill is a golden-brown color with fine, feather-like details. It is positioned in the lower right corner, with its tip pointing towards the center of the scroll. The background is plain white.

**Назарларыңызға
рахмет!!!**